

מאלפי זהב

אוצר הערות והידושים קושיות וביאורים

לקט ענינים בפשט בהלכה ובאגדה על סדר הפרשה

פרשת ויגש

(פמ"ד פסוק יח) ואל יחר אפך - מכאן אתה למד שדבר אליו קשות. צ"ע דשמה עצם מה שדן בענין הגניבה, הוי דבר המביא לחרון אפו של יוסף. וי"ל שהדרך הוא שנותנים להמתחייב להצטרף, וממילא אין מה לכעוס על טענותיו. ורק כיון שהיו דיבורים קשים, היה מה לכעוס ע"ז.

תוכחת יוסף לאחיו

(פמ"ה פסוק ג) נבהלו מפניו - מפני הבושה.

ביאר הביה"ל וכ"כ המדרגת האדם (דרכי החיים פ"ח), דיוסף טען להם בזה, איך תאמרו שע"י לקיחת בנימין 'ואביו מת'. הלא אני יוסף, ואפי"ה כבר אמרתם שאבי חי.

ולכא' יש להעיר על ביאור זה, מהמבואר במדרש (צג, ה) דנתגלה אליהם כדי שלא יחריבו את מצרים. נד"ל, ולא יכול יוסף להתאפק, כיון שראה יוסף שהסכימה דעתם להחריב את מצרים. אמר יוסף בלבן, מוטב שאתודע להם, ואל יחריבו את מצרים.

ונראה לתרץ בהקדם קושיא אחרת, דלכא' לביאור זה, מפני מה הוצרך להודיע להם. הרי כמב' במדרש שם, כבר קודם לכן דיבר עמהם בפירוש על דבר המכירה, ואף טען להם מעין טענה זו.

וז"ל, א"ל יוסף ליהודה, על טענתו שערב את בנימין, מפני מה לא עשית כן את אחיך כשמכרת אותו לישמעאלים בעשרים כסף וציערת את אביך הזקן ואמרת לו טרוף טורף יוסף, ע"כ. [ובאמת כאשר שמע זאת יהודה, צעק ובכה בקול גדול, ואמר כי איך אעלה אל אבי. ורצה להחריב את מצרים].

וא"כ יכל שוב לטעון להם מיניה וביה, איך תאמרו ואביו מת, והרי בעצמכם אמרתם שהוא חי אע"פ שמכרתם את יוסף.

ע"כ נראה לבאר, דב' ענינים היה כאן. מה שנתגלה להם, הוא משום שהיה מוכרת, כדי שלא יחריבו את מצרים. ומה שהוסיף העוד אבי חי, היה כתוספת לתוכחה. [שהרי יעקב אבי חי אע"פ שמכרתם אותי]. דמאחר שבלא"ה היה מוכרת להתגלות, כבר השתמש בזה לתוכחה.

(ט' פסוק י) ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם. ביאר האוה"ת, 'אחיכם' אשר מכרתם' היינו דאפי' בשעת המכירה, נשארתי באותה הרגשת אהבה והאחווה, בלא שתכהה הרגשה זו כלל!

אשר מכרתם אתי מצרימה. ע"י שפ"א שביאר לשון 'אשר', שהוא מלשון ישר כוח, שהודה להם ע"ז שמכרוהו. [ע"ד משאחז"ל עה"פ אשר שבת, יישר כחך ששבת].

ארץ ישראל גבוה מכל הארצות

(ט' פסוק ט) ועלו אל אבי - ארץ ישראל גבוה מכל הארצות.

לכא' צ"ב שהרי הארץ עגולה היא. ובדבר עגול, מאי שייך גבוה ונמוך.

ובפשיטות י"ל דהכונה להמקום הבולט ביותר מעגלוליותו של הכדור. אך י"ל"ע שהרי מצינו מקומות הגבוהים הרבה יותר. ודוחק לומר שונשנה בזמן החורבן. [ובשלמא לגבי מה שהגמ' בקידושין (סט ע"א) אומרת כע"ז דביהמ"ק גבוה מכל א"י, דכתיב וקמת ועלית. י"ל דנשתנה אחרי שנחרשה העיר (תענית כו ע"ב). אם כי אכתי צ"ע, שהרי גם בזמן ביהמ"ק היה עין עיטם גבוה כ"ג אמות טפי מביהמ"ק (כדאי' ביומא לא ע"א, וע"י זבחים נד ע"ב, וע"י).]

ובאופ"א נראה הכונה בזה. דכיון שא"י היא החשובה מכולם, וממנה התחיל בריאת העולם (תענית י ע"א). נמצא א"כ דעיקר העולם שהוא א"י, נמצא בחלקו העליון של כדור הארץ.

וממילא נמצא ששאר הארצות הם בצידי הכדור ובתחתיתו. [וכמדו' שבזה מבארים הסוגיא בפסחים צד ע"א דבליילה חמה מהלכת מתחת לקרקע]. וע"כ נקראת ההליכה לא"י בלשון עליה, דכתיב וקמת ועלית. [ולפי"ז אף מה שהגמ' אומרת על ביהמ"ק, שגבוה מכל א"י. היינו שהוא עיקר העולם, (ומאבן השתיה הושתת העולם, כדאי' ביומא נד ע"ב), וממילא שאר א"י טפל לו, ונחשב כבכדוריו ומתחתיו. ומתורץ אף משה"ק מעין עיטם].

ואאמור"ר שליט"א הראני, שכע"ז כתב החת"ס (שו"ת יו"ד סי' רלד). וכן ציין למהר"ל (באר הגולה באר השישי פ"ג) שכתב דברים נפלאים מע"ז, ובענין שא"י היא אמצע העולם, וירושלים אמצע א"י, ע"ש.

כיצד לומדים מ'צוארי' בנימין על ב' המקדשות

(י' פסוק יד) ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך - על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב.

יש מן המפרשים שביארו, דילפינן לה, מהא דנכתב 'צוארי' בנימין בלשון רבים, ולא כתב 'צואר' בנימין.

והנה במשלי (א, ט) כתב רש"י עה"פ וענקים לגרורותיך - לצוארך, ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות, קורא הצואר בלשון רבים.

ולכא' לפי"ז צ"ב מהכ"ת דהכא דלא נקרא כן 'צוארי' מטעם זה, ואיך שייך ללמוד מכאן שבכה על ב' מקדשות כו'. [ואולי רק שם שכתוב 'צואר' שייך מש"כ רש"י, משא"כ כאן שכתוב צואר. וע"י].

אך למש"כ השפ"ח, דילפינן מדכתיב צואר, ולא 'ויבך עליו', נוצואר מרמז על ביהמ"ק דכתיב צואר כמגדל השן, א"ש. דלדבריו באמת מעצם ריבוי הצואר ליכא למילף. ורק אחרי דע"כ איירינן בצואר אחר [והיינו ביהמ"ק], שפיר ילפינן לשון רבים.

(י' פסוק יח) את טוב ארץ מצרים - ארץ גושן. ניבא ואינו יודע מה ניבא, סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים. ע"י הבטחת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (ע"י ברכות ט ע"ב).

(י' פסוק טד) אל תרגזו בדרך - אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגזו עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ירך נמכר, אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו. לכא' צ"ב דהלא פסקו כך, כי סברו שע"פ דין הוא רודף, וא"כ מה יש להתוכח. ולמשנ"ת לעיל (מה, ג, בגליון שנה שעברה) דכשבא המלאך והפיצם בד' הפינות, הבינו שטעו. י"ל דהכונה שלא יבררו מה הביאם לטעות בפס"ד, ומי אמר איזה סברא שגרמה לזה. [ולכא' גם להפירוש של אל תתעסקו בדבר הלכה, י"ל דהיינו הלכות אשר היתה תלויה בהם המכירה, כגון הלכות רודף כשאפשר להצילו באחד מאיבריו וכו'].

(פמ"ו פסוק ט) אנכי ארד עמך מצרימה. מכאן יש לחוד חידה, מי עוד ירד עם יעקב למצרים, מלבד השבעים נפש. והתשובה היא, הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכמבואר בפסוק זה. [ואע"פ שהקב"ה מלא כל

הארץ כבודו, ונמצא בכל מקום. מ"מ היה כאן בירידה לגלות מצרים ענין של יותר השראת שכינה מתמיד. ועי' מגילה (כ"ט ע"א) גלו למצרים, שכינה עמהן כו'. אך יש לציין לדברי הפדר"א שהבאנו להלן (פס"ו טו, הו' בגליון שנה שעברה) שהקב"ה הצטרף למנין ע' נפש.

(י' 109) אשר רכשו בארץ כנען – אבל מה שרכש בפרדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה, אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי, וזהו (להלן נ ה) אשר כריתי לי, העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו. יל"ע אימתי אירע מעשה זה.

(ז' 109) בניו ובני בניו ונתנו בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה. הנה מוזכרים כאן בני יעקב ובנותיו. ובני ובנות בניו. והקשה אמרו"ר שליט"א, מפני מה אין מוזכר אף הבנים והבנות של בנותיו. וביאר ע"פ המ"ד במדרש (והובא ברש"י לעיל פ' וישב, לו, לה) שהשבטים נשאו את התאמות, שלפי"ז בני ובנות בנותיו כבר כלולים בבני בניו ובנות בניו.

(ח' 109) לפניו – קודם שיגיע לשם. ומדרש אנדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. לפי שיעקב כל חייו היה בישיבה, ואפי"ב בבית לבן לא סר מן התהו"ק והרגיש כבישיבה. וממילא דבר ראשון קודם שבאים למצרים, זה לפתוח ישיבה.

(ט' 109) ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו וגו'. הא דמבואר כאן ב' פעמים 'ויאמרו אל פרעה', ביאר מו"ז זצ"ל בספר בקוראי שמו, ע"פ המבואר בהגדה ש"פ, שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים, אלא לגור שם. וממילא מה שאמרו 'לגור בארץ באנו', הוא אמירה חדשה, מלבד מה שאמרו רועה צאן עבדך וגו'.

(י' 109) ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מנורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי. צ"ע מדוע לא אמר שלשים ומאת שנה היו ימי שני חיי, ומדוע הוזקק לכל האריכות. ונראה דיעקב במידת האמת שלו, לא רצה להוציא מפיו דבר שאינו אמת. ובהיות שסבר ששנים רבות מחייו אינן חשובות חיים, וכדלעיל מו, ל שהרגיש ענין מיתה בעוה"ז כל זמן שיוסף איננו, לכך הוצרך לפרט. וע"ע בתורה תמימה מש"כ כאן ביאור נפלא ע"פ הגמ' ביומא (ע"א ע"א).

(יא' 109) למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו. צ"ב איך אדמה יכולה למות. והב"ב שתחי' קאמרה שאולי הכונה שהאדמה יבשה מבלי להזרע.

מניין שנות הרעב

ותן זרע – לזרוע האדמה. ואף על פי שאמר יוסף (לעיל מה ו) ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר, מכיון שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע ובלה הרעב, ובן שנינו בתוספתא דסוטה (י ח).

וברמב"ן הביא מהתוספתא דסוטה הנ"ל, ומהספרי (עקב לח), דאע"פ שכאשר הגיע יעקב למצרים, לכבודו פסק הרעב. מ"מ לאחר פטירתו, המשיכו יתר שני הרעב.

ותמה שם רבי שמעון דאין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין לאחר מיתתן. ואמר ע"ז ר"א בר"ש רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא, שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם, נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם. ע"כ תו"ד שם. [ובמאמר המוסגר, צ"ב כיצד אמר דאין נראין דברי אבא].

וצ"ב מניין היה להם מה לאכול באותם השנים. ולכא"ו צ"ל שיוסף חשש שימשיך הרעב, וע"כ עדיין שמר התבואה במחסנים. ויל"ע.

ובנו"ט לציין לפלוגתא במדרש (פ"ט ט) במספר השנים שהיה הרעב: ר' יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אמר י"ד [שנה] היו שכן פרעה רואה, רבי נחמיה אמר כ"ח שנה היו שכן פרעה אמר ליוסף, רבנן אמרי מ"ב שנה היו שכן פרעה רואה ואומר ליוסף חוזר ואומר לפרעה, א"ר יוסי בן חנינא ב' שנים עשה הרעב שכיון שירד יעקב אבינו לשם עלה הרעב, ואימתי חזרו בימי יחזקאל, הה"ד (יחזקאל כט) ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחברות תהיינה שממה ארבעים שנה, ע"כ.

(כ"ד 109) מפכם – בנים קטנים. ר"ל דזהו ט"ף שלכם בלשון רבים, דאם בא לפרש בסתמא מהו טף, מדוע לא פירש כן כבר לעיל (לד, כט. מג, ח).

שבת הארץ

קידושי אשה בפירות שביעית

דין פשוט הוא (בשביעית פ"ח מ"ח) שאסור לקנות עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, וכן אסור לפרוע חובו מפירות שביעית. משום דלאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה.

ומ"מ כתבו התוס' בעבו"ז (סב ע"א ד"ה נמצא, ובמלאכ"ש הביא כע"ז מר"ש מוגה ע"ש) דלקדש אשה בפירות שביעית, מותר. כדאמרין בקידושין (נב ע"א) מעשה באחד שקידש חמש נשים בכלכלה של שביעית ואמרו חכמים אין האחיות מקודשות הא אחרות מקודשות. וטעמא, דמשום פריה ורביה אקילו ביה רבנן. וסיימו 'ומיהו יש לדחות דהתם דיעבד אבל לכתחלה אסור'.

ובגליון הש"ס תמה הגרע"א מה הצד דשרי לכתחילה, הא להדיא איתא בירושלמי בשביעית (שם) אר"י זאת אומרת שאסור ליקח אשה מדמי שביעית. [והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן בעבו"ז ביארו דכונת הירו' רק לענין לכתחילה, אבל בדיעבד מקודשת. אך עכ"פ לכתח"י אסור]. וכבר תמה בזה המל"מ (פ"ה מה' אישות ה"ג, וכן בי"ע בעבו"ז שם).

ובאמת בקידושין שם (ד"ה המקדש) נקטו התוס' דאסור לכתחילה לקדש בהם אשה, מטעם איסור סחורה. ורק בדיעבד מקודשת. [ובאמת כך משמע שם בגמ' דקתני לישנא דדיעבד, ש"מ המקדש בפירות שביעית מקודשת]. אך צ"ב בדברי התוס' בעבו"ז.

ויש באחרונים שפירש דהתוס' איירי רק בזה"ז דשביעית דרבנן, והירו' איירי בשביעית דא"ו. אך שמעתי ממו"ר הגרמ"מ לובין שליט"א, דדוחק לומר כן, כיון דהיה להם לפרש. מה עוד דדבריהם ע"פ הוכחתם מהמשנה בקידושין שם. ושם בודאי ליכא לאוקמי על שביעית בזה"ז. [וראיתי מציינים לתשובות וכתבים חזו"א (סי' מג) דנקט דיש להתיר משום שביעית בזה"ז דרבנן. אך יל"ע שם, האם נתכון ליישב בכך את התוס' מהירו'].

ובמצפה איתן בעבו"ז ביאר, דהתוס' לשיטתם בביצה (לו ע"ב ד"ה והא מצוה) דהתירו איסור דרבנן בשביל פו"ר. ואילו הירו' אזיל לשיטתו ביומא דלא התירו ע"ש.

ומבואר בדבריו כמש"כ החזו"א (יג, כו), וכ"כ המנח"ש (בשביעית כאן) בדעת התוס', דאיסור פריעת חוב מפ"ש, וכן כל איסור קניית עבדים וכו' מפ"ש, אינו אלא מדרבנן. [ואינו בכלל איסור סחורה דא"ו]. ממה שכתבו התוס' דמשום פו"ר אקילו בה רבנן. אמנם ברמב"ן (בעבו"ז שם) מבואר להדיא דהוא אסור מדא"ו. (עיקרי הדברים נתבלבו עם אמרו"ר שליט"א).

אשמח מאוד בהערות ותגובות [והשגת הגליון] בפל"י - 0533130380